

OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞUNDA DİNİ ETKİ

Ömer CİDE

Yrd. Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
omercide@kilis.edu.tr

Öz

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda dinin etkisi gündemde olan bir konudur ve bunun tartışılmaya başlanması Herbert Adams Gibbons'un Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemiyle ilgili iddialarıyla olmuştur. O, Osmanlı Devleti'nin kurucu unsurunu yerli Rumlara bağlamaya çalışmış, Osman Bey'in Anadolu'ya geldiğinde Müslüman olmadığını, etrafında gördüğü ırktaşlarından etkilendiğini ve bu şekilde Müslüman olduğunu iddia etmiştir. İslam dinini kabul eden Osman Bey, hemen gaza ideolojisini benimsemiş ve daha önce iyi ilişkiler içerisinde olduğu tekfurlara saldırmaya başlamıştır. Temelde üç ana eksen üzerinde tartışmaların devam ettiğini görmekteyiz. Birincisi Osmanlı'nın kuruluşunu tamamen dine bağlayan anlayıştır. Batılı tarihçilerde Gibbons ve Wittek bu düşüncenin ilk temsilcileri sayılır. İkincisi Osmanlı'nın kuruluşunda dinin hiçbir şekilde etkisinin bulunmadığını hatta Osmanlı'da gaza anlayışının bile olmadığını ileri süren görüştür. Üçüncüsü ise beyliğin kuruluşunda dinî etkinin olduğunu kabul etmekle birlikte kuruluş için dinin tek başına yeterli bir sebep olmadığını iddia eden görüştür. Sosyal bir varlık olan insanın birçok yönünün olduğu inkar edilemez bir gerçekliktir. Bu kabulden hareketle onun eseri olan devletin kuruluşunda değişik etkenlerin olması doğaldır. Devletin kuruluşunda dinî etkinin yanında ekonomik sebepler de olabilmektedir. Bunları birbirinden ayıran kesin çizgilerin olduğunu söylemek kolay değildir. Ancak bütün unsurların aynı etkiye sahip olduğunu söylemek de güçtür. Osmanlı beyliğinin kuruluşunda dinî etkinin olduğunu kaynaklar açık bir şekilde söylemektedir. Ayrıca bu iddiayı destekleyen başka unsurların da olduğunu anlamaktayız. Bu kanıtların başında 1324 yılında düzenlenmiş olan vakfiye gelmektedir. Diğer bir kanıt ise Orhan Bey döneminde Anadolu'yu gezmış olan İbni Batuta'nın aktarmış olduğu bilgilerdir. Makalede, söz konusu tartışmalar çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin kuruluşundaki dinî etki ele alınır.

Anahtar kelimeler: Din, Osmanlı, fetih, kuruluş.

RELIGION EFFECT AT THE ESTABLISHMENT OF OTTOMAN STATE

Abstract

Effect of religion in establishment of Ottoman state is a subject in the academic agenda and discussions on this subject have been started with Gibbons's claim about establishment period of Ottoman state. Gibbons argued that the Ottoman founder

component with local Rums. He claim that Osman Bey have not been Muslim when he had came to Anatolia and he was effected by his Muslim folk and he converted to İslam. Osman Bey adopted gaza's ideology and than he started to attack his old feudal allies. We see that discussions have been continued on the three ways. First approach is that foundation of Ottoman connects to the religion completely. Gibbons and Wittek considered the first representatives of this idea. Second approach believes that establishment of Ottoman does not have any relationship with religion and advocates claim that there was no Gaza ideology in Ottomans. Third approach accepts the role of religion on the establishment of Ottoman State but not to be sufficient reason alone. The human as a social being has many aspects. In this point, naturally there are many different factors on the establishment of a state by human. On the establishment of a state, there may be economic reasons in addition to religion. It is not easy to say that there are certain lines separating them from each other. We also cannot say that all factors have the same effects. Literature clearly said that there was religious effect on the establishment of Ottoman State. Moreover, we can understand that there are other evidences supporting this idea. Primary evidence of this idea is explanatory text written on a foundation in 1324. Another evidence is information transferred by Ibn Batuta who travelled throughout Anatolia in time of Orhan. This article discusses the religious impacts on the establishment of Ottoman State.

Keywords: Religion, Ottoman, conquest, establishment.

Giriş

Dünya tarihinde derin izler bırakan ve üç kıtada boy gösteren, Osmanlı Devleti'nin etkileri, Avrupa, Asya ve Afrika'nın derinliklerine kadar hissedilmiştir. Yaklaşık altı yüzyıl hüküm sürmüş olan Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve kendisi gibi aynı yapıda olan onlarca beylik arasından sıyrılıp cihan devleti hâline gelmesi de en az büyüklüğü etkileyicidir. Bu itibarla Osmanlı tarihi, birçok yerli ve yabancı tarihçinin ilgisine mazhar olmuştur. Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna ve yükselmesine etki eden amillerin neler olduğu husus üzerinde en çok durulan konular arasında yer almış ve bu konuda pek çok tez ileri sürülmüştür. Söz konusu tezlerin arasında çalışmamızın konusunu teşkil eden din faktörü son derece önemlidir. Temel kaynaklardan hareketle öncelikle Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunda dinî etkinin tespit edilmesi gerekmektedir.

Ana Kaynaklara Göre Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşunda Dinî Etki

Osmanlı kuruluş döneminin, kaynak açısından fakir olduğu inkâr edilemez bir husustur ve bu durum bahsi geçen devrin tam olarak aydınlatılmasının önünde duran engellerden biridir. Söz konusu dönem hakkında yazılan ilk eser, "*Yahşi Fakih'in Menâkıb-i Al-i Osman*" adlı kitabıdır. Eser günümüze kadar müstakil olarak gelmemiştir. Âşıkpaşazâde'nin (ö. 1481) naklettiklerinden, kitabı gördüğü ve kendi eserini yazarken kullandığı anlaşılmaktadır.

Bu döneme yakın olan diğer bir kaynak ise Ahmedî'nin (ö. 1413) İskendernâme adlı eserinin sonuna eklediği ve “*Dâsitan-i Tevârih-i Âl-i Osman*” adını vermiş olduğu kısımdır.

Âşıkpaşazâde'nin Tarihi, Osmanlı temel kaynakları arasında önemli bir yere sahip olup, kendisinden sonra gelen Neşrî (ö.1490) ve Oruç Beğ'i (ö.1512) büyük ölçüde etkilemiştir. Bu sebeple bu iki eser, genel olarak Âşıkpaşazâde'nin vermiş olduğu bilgileri aktarmaktadırlar. Ayrıca daha sonra yazılmış Osmanlı tarihi kaynaklarının pekçoğu da ondan etkilenmişlerdir. Biz de konuyu işlerken bu üç eserde aynı olan konuları Âşıkpaşazâde'nin anlatımıyla aktardık. Neşrî, Oruç Beğ ve diğer kaynaklardaki farklı rivayetleri de yeri geldikçe aktarmaya çalıştık. Ancak konuya geçmeden önce temel kaynaklarla ilgili birtakım değerlendirmeler yapmanın uygun olacağı kanısındayız.

Tarihçiler, Osmanlı tarihiyle ilgili ilk kaynakların menkıbevi anlatımlara sahip olduğu konusunda hemfikirdirler. Sözelimi Sencer Divitçioğlu, Osmanlı dönemiyle ilgili menkıbelerin tahlilini yaparken; “*Süleyman Şah'la başlayan ön-Osmanlı tarihi, tarihle değil, efsane-tarihle ilgilidir. Ama gene de efsaneler, dolaylı olarak, geçmişteki doğruları yakalamaya vesile olmaktadır.*”¹ ifadelerini kullanır.

Yine menâkıb konusu ile ilgili olarak İlber Ortaylı şu görüşleri dile getirmektedir: “*Menkıbenin reel bir ayağı vardır, olmayan bir olay üzerine kaleme alınmamıştır. Menkıbelerin dünya tarihini kapsayan büyük siyasal oluşumlarda çok önemli rolü vardır.*” “*Hiç şüphesiz ki, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu da menkıbevi karakterden bu anlamda kurtulamayacaktır. Menkıbe realiteye oturduğu ölçüde, kabul edilecek, paralel olaylarla desteklenecek ve meydana çıkacaktır.*”²

Taner Timur ise, “*Her memleketin kurucu efsaneleri vardır. Bunlar çoğunlukla sonradan yaratılır. Bunlar da ikiye ayrılır. Biri tamamen uydurma, hayal ürünü niteliğinde fakat belli bir sosyal fonksiyonu ifa etmek üzere sonraki nesiller tarafından belli devletlerin kuruluşlarına yakıştırılırlar. Bunun en tipik, en güzel örneği Osmanlı vakanüvislerinin yazdığı Şeyh Ede-Bali ile Osman'ın dostluğu, Osman'ın rüya görmesi, Ede-Bali'nin kızına âşık olması, sonra bunu Ede-Bali'nin reddetmesi fakat daha sonra da Osman'ın bir rüya görüp, karnından gür bir ağaç çıktığını Ede-Bali'ye anlatması, Ede-Bali'nin; “Sen büyük bir saltanat sahibi olacaksın” diye yorumlaması ve kızını da sonunda Osman Gazi'ye vermesidir.*” değerlendirmesinde bulunur.³

Aktarılan görüşlerden de anlaşıldığı üzere, Osmanlı'nın kuruluşu hakkında bilgi veren kaynakların efsanevi anlatımlardan kurtulmadıkları

¹ Sencer Divitçioğlu, *Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşu*, Eren Yayınları, İstanbul 2008. s. 19.

² İlber Ortaylı, Taner Timur, Ahmet Yaşar Ocak vd. “*Menkıbe Efsaneler ve Gerçekler*”, Efsane ve Gerçekler, İmge Kitapevi, Ankara 2000, s. 11-12.

³ Taner Timur vd. “*Kurucu Efsaneler ve Devlet*”, Efsaneler ve Gerçekler, s. 36.

anlaşılmaktadır. Fakat bu durum, söz konusu kaynakların tamamen uydurma olduğu anlamına gelmez. Elimizde şu anda bahsi geçen devri aydınlatacak başka kaynak da bulunmamaktadır. Mezkûr dönemi anlamak için yine bu eserlere müracaat etmek zorundayız. Ancak kaynaklar kullanılırken ihtiyatlı olmak ve gerçekliğe uygun olan kısımlarından da istifade etmek gerekmektedir. Ayrıca bu kaynaklardaki bilgilerin doğruluğunu teyit eden başka delillerin bulunması işimizi daha da kolaylaştıracaktır. Ortaylı'nın belirttiği gibi, menkıbe realiteye oturduğu ölçüde kabul edilip, paralel olaylarla desteklenerek, doğruya veya doğruya yakın bilgiler meydana çıkacaktır.

Âşıkpaşazâde'nin verdiği bilgilere göre Osman Gazi'nin dedesi Süleyman Şah, 50.000 göçebe Türkmen ve Tatar ile yola çıkmış, Erzincan üzerinden Rum vilayetine gelerek burada altı yıl kalmıştı. Pek çok kahramanlıklar göstermesine rağmen tekrar eski vatanına dönmek için Halep vilayetine uğramış, Caber Kalesi yakınında Fırat Irmağını geçmek için atını suya sürdüğü sırada vefat etmişti. Liderlerinin ölümünden sonra söz konusu göçer Türklerin bir kısmı Süleyman Şah'ın üç oğlu, Sungurtekin, Ertuğrul ve Gündoğdu'ya tabi olmuşlardı. Ertuğrul dört yüz kadar aile ile orada kalmış, iki kardeş ise geldikleri bölgeye tekrar dönmeyi tercih etmişlerdi.⁴

Müellif, Osman Bey'in atalarının Anadolu'ya geliş bilgilerini verdikten sonra Osmanlı Beyliği ile Selçuklu Devleti arasındaki akrabalık bağıni göstermek için şu ifadeleri kullanır: "*Ertuğrul, kendi neslinden olan Sultan Alâeddin'in Rum'a padişah olduğunu işitti ve er kıymetinin bilindiği yere varmak bizim için kaçınılmaz oldu.*" Âşıkpaşazâde ayrıca, Ertuğrul Gazi'nin oğlu Sarı Yatı'yı, "Bize yurt yeri göstereyim" talebinde bulunmak üzere Sultan'a gönderdiğini, onun da Karacahisar ile Bilecik arasındaki Söğüt'ü kendilerine yurt olarak verdiği bilgisini sunar.⁵

Âşıkpaşazâde'nin detaylı anlatımına karşılık, Ahmedî bu dönem ile ilgili çok az bilgi verir. Onun naklettikleri arasında en dikkat çeken, "*Ertuğrul'a bu toprakların kâfirlerle uğraşması için şah tarafından verildiği*" bilgisidir. Ahmedî ayrıca, Söğüt'ün, Ertuğrul tarafından kılıçla alındığını da yazmaktadır.⁶ Neşrî ise Ertuğrul'un, Tatarla yapılan bir savaşta Sultan Alâeddin'e yardım ettiğini ve bu yardım sayesinde Sultan'ın galip geldiğini bildirmektedir. O, Ertuğrul'a Söğüt ve çevresinin ise bu hizmete karşılık, ödül olarak verildiğini belirtir.⁷ Oruç Beğ, "*Ve hem işitdiler kim, Rûm*

⁴ Derviş Ahmed Âşıkî, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, Hazırlayan: Cemil Çiftçi, Mostar Yayınları, İstanbul 2008, s. 38.

⁵ Âşıkpaşazâde, s. 39.

⁶ Ahmedî, *Dasitan-ı Tevârih-i Mülük-i Âl-i Osman*, Yayına Hazırlayan: Nihad Sami Banarlı, Burhaneddin Matbaası, İstanbul 1939, s. 114.

⁷ Eytdi: atamdan ve dedemden işitdüm ki, eytdiler, ol vakit ki E r t u ğ r u l dört yüze yakın erle Rûm'a azm itdiler, Sultan Alâ ü d - D î n - i evvel dahi ba'zi a'câsiyle cenk

vilâyetinde gazalar olur bildiler. Bunlar ol i'tikâd ile gelüp i'tikâdli yörükler idi."⁸ demek suretiyle Osman Bey'in atalarının Anadolu'ya geliş sebebini gaza olarak göstermiştir.

Aşıkpaşazâde'ye göre Ertuğrul Söğüt'e yerleştikten kısa bir süre sonra vefat etmiş ve onun yerine Osman'ın layık görülmüştür⁹ Müellife göre, Osman'ın başa geçme amacı dini yaymaktı ve bu vazife Osman Bey'e Allah tarafından verilmişti. Aşıkpaşazâde, bu görüşünü desteklemek için Osman Bey'in görmüş olduğu rüyayı anlatır.¹⁰ Osman Gazi'nin bu düşünüyü şeyhe (Edebali) haber verdiğini ve şeyhin de, "*Oğul Osman! Padişahlık sana ve senin nesline mübarek olsun ve benim kızım Malhun Hatun senin eşin olsun*" demiş ve ardından da kızını, Osman Gazi'ye nikâhlamıştır¹¹ Bu rüya anlatımı Neşrî, Oruç Beğ ve birçok Osmanlı kaynaklarında yerini almıştır. Âşıkpaşazâde, Osman'ın bu rüyadan sonra beline himmet kılıcını bağladığını da ilave eder.¹²

Diğer ilk dönem kaynaklarının tamamı da Osman Bey'in gördüğü rüyadan bahsederler. Bu rüyadan sonra Osman Bey, etrafındaki Bizans tefurları ile mücadeleye başlamıştır. Bundan dolayıdır ki Gibbons, bu rüyadan hareketle Osman Bey'in sonradan Müslüman olduğunu ve bu dini seçer seçmez de etrafa saldırdığını iddia etmiştir. Aslında bu iddia, Batılı

sadedinde idi. Bunlar dahi göçmel gelüb ittifak Sultan A1 â ü d - D î n'ün şol haline yitişürler ki Tatar, Sultan A1 â ü d - Din'i bunaldub sıyayürür. Ertuğrul'un yanında bir kac yüz yarar yoldaş varidi. Ertuğrul eytdi: "Hey yârenler, cenge tuş (düş) geldük. Yanımızda kılıç götürürüz. Avret gibi geçüb gitmek erlik değildir. Elbette şunların birine muâvenet itmek gerek. Galibe mi muâvenet idelüm, yoksa mağluba mı? Eytdiler: "Mağluba muavenet çasirdür. Ademimiz azdur ve hem yeğine kuvvet dimişlerdür, didiler. Ertuğrul eytdi: "Bu söz merdâneler kelâmı değildir. Erlik oldır-kim mağluba yardım idevüz. Hızır gibi bun deminde biçârelere medet yitişe. Dest-gîr olavuz,, didi. Pes heman Ertuğrul etbâ'yle el kılıca urub bir tarafları ki Sultan Alâüd-Din'ün mukabelesinde idi. Tatar kılıç koydılar. Şahin kargaya girer gibi girüb fil-hâl 'aduvvu münhezim kıldılar. Sultan Alâ ü d - D î n anı görüp E r t u ğ r u l ' a istikbal gösterdi. E r t u ğ r u l dahi etbâ'yle Alâ ü d - D î n ' ün elin öpdü. Sultan A1âüd -Din dahi Ertuğrul'a hi'l at-i Fâhir giyürüb tevâbiine ve levahikine 'atâ vü ihsanlar eyledi. Andan Söğüt nâm yiri halkına kışlak ve Domanic'i ve Ermeni taşlarını yaylak virdi. Osman Gazi'nün zuhûri Söğüt'den olmasına hikmet budur.

⁸ Oruç b. Âdil el-kazzâz kâtibü'l- Edrenevî, *Oruç Beğ Tarihi*, Hazırlayan: Necdet Öztürk, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008, s. 4.

⁹ Âşıkpaşazâde, s. 39.

¹⁰ "Osman Gazi, yalvardı ve bir müddet ağladı. Uykusu geldi; yattı, uyudu. Aralarında, kerameti zahir olan bir aziz şeyh vardı. Halkın tamamının güven duydukları bir kimse idi. Dervişliği gönlünde idi. Dünyalığı, nimeti ve davarı çoktu. İlim ve irfan sahibiydi. Misafirhânesi boş kalmazdı ve Osman Gâzi'de, bu dervişe konuk olurdu. Osman Gâzi, düşünde, bu azizin kuşağında bir ayın doğduğunu, kendi koynuna girdiğini gördü. Bu ay, Osman Gâzi'nin koynuna girince, göbeğinde bir ağaç çıktı, gölgesi dünyayı tuttu. Gölgesinde dağlar oluştu. Her dağın eteğinde sular çıktı; o sulardan kimi içti, kimi bahçeler suladı, kimi de çeşmeler akıttı. Âşıkpaşazâde s. 41.

¹¹ Âşıkpaşazâde, s. 41.

¹² Âşıkpaşazâde, s. 42.

düşünürlerin ileri sürdükleri, “İslam dininin saldırgan olduğu” tezini haklı çıkarmak için önemli bir bilgidir. Bu meseleye açıklık getireceği düşüncesiyle rüya konusu üzerinde durmak istiyoruz.

Osman Bey’in rüyası, Osmanlı Devleti’nin kuruluş kısmında efsaneleşen bölümlerden biridir. Osman Bey’in gördüğü varsayılan rüyanın benzerleri birçok hanedan için de rivayet edilmiştir. Rüyasında göbeğinden bir ağacın çıkararak gölgesinin bütün dünyaya yayılması menkıbesine benzer bir rivayet, Gazneli Mahmud için de aktarılmaktadır. Hindistan fatihi Mahmud Gaznevi’nin babası Sevük Tigin, oğlunun doğumundan bir saat evvel rüyasında kendi evindeki ateşlikten bir ağacın çıktığını ve bütün dünyaya gölge saldığını görmüştü. Tâbirci, bu rüyayı: “Fâtih bir oğlu olacağı” şeklinde yorumlamıştı. XIV. asır başında İlhanlılar’ın sarayında *Cami’üt-Tevarih* adlı ilk cihan tarihini yazan Reşidüddin, büyük eserinin Oğuz ananelerini muhtevi kısmında, bu rüyada görülen ağaç menkıbelerinin diğer bir şeklini aktarır. Burada Oğuzların hükümdarları arasında Tuğrul isminde biri ile iki kardeşinden bahsedilir. Bu çocukların babası, oğulları daha devlet kurmadan evvel bir rüya görür. Göbeğinden çıkan üç büyük ağaç gövdesi büyür, her tarafa gölge salar ve tepeleri göklere erer. Bunu kabilenin kâhinine söyleyerek tabir ettirir. Kabile içinden büyük bir hükümdar çıkacağını zaten evvelden haber vermiş olan kâhin, bu adama “Çocuklarının hükümdar olacağını, fakat bu sırrı kimseye açmamasını” tembih eder.¹³

Aktarmış olduğumuz örneklerden de anlaşılacağı üzere bu tür menkıbevî rüya anlatımları Osmanlı ile sınırlı değildir. Bu durum gerçekliği olan bir rüyadan ziyade mevcut olan bir rivayetin Osman Bey’e uyarlanmasından başka bir şey değildir. Bununla ilgili ise iki ihtimalin olabileceğini düşünüyoruz. İlk ihtimal bu rüya anlatımının Anadolu Türkleri arasında şifahi olarak mevcut olduğu ve Osmanlı kroniklerine halk ağzından geçmiş olabileceğidir. İkincisi ise XV. asırda Osmanlı sarayında pek ehemmiyet verilen Reşidüddin’in eserlerinden alınarak Osmanlı sülalesine isnat edilme olasılığıdır.¹⁴

Kutsiyet atfeden bu türden anlatımların belli bir amacı vardır. Osmanlı’nın kuruluş dönemi hakkında bilgi veren kaynakların hepsi Ankara savaşından sonra yazılmıştır. Osmanlı Devleti, Timur ile yapmış olduğu savaşı kaybetmişti. Savaş öncesi yapılan yazışmalarda her ikisinin de kendisini Allah için cihat eden taraf olarak gördüğü anlaşılmakta¹⁵ ve çekişmelerin ilerki dönemlerde de devam ettiği görülmektedir. Rakip hanedanların (Timurlular, Kadı Burhaneddin ve özellikle Karamanlılar)

¹³ A. Zeki Velidî Togan, *Oğuz Destanı Reşidüddin Oğuznâmesi*, Enderun Kitapevi, İstanbul 1982, s. 73 .

¹⁴ Köprölü, s. 46.

¹⁵ Ahmet Feridün Bey, *Münşeatü’s-Selatin, Konya El Yazma Eserler Kütüphanesi*, kayıt no: 14075, vrk. 125-127.

meydan okumalarına muhatap olan Osmanlı sultanları otoritelerinin ilahi kökenini vurgulamak zorunda kalmışlardı.¹⁶ Nitekim F.Giesse de bu rüya anlatımı için “*Osmanlı sülalesine Küçük Asya'daki diğer Türk kabileleri üzerinde hegemonyasını kurmak için ilahi bir meşruiyet vermek arzusu*” değerlendirmesinde bulunmuştur.¹⁷

Kuruluş ile ilgili ele alınması gereken diğer bir konu ise Osman Bey'in hutbeyi kendi adına okutmasıdır. Âşıkpaşazâde'nin anlatımında Osman Bey, Selçuklu Devleti'ne meydan okur bir şekilde karşımıza çıkmaktadır; “Bu kavim ittifakla Cuma namazı kılalım ve bir kadı isteyelim” dediler. Dursun Fakih derler bir aziz vardı. O topluma imamlik ederdi. Ona söylediler. O da geldi, Osman Gazi'nin kaynatası Ede-Bali'ye söyledi. Sözleri tamamlamadan Osman Gazi geldi. Sordu, arzularını öğrendi.

Osman Gazi:

“Siz ne gerekiyorsa, onu yapın” dedi.

Dursun Fakih:

“Han'ım, sultandan izin almak gerektir” dedi.

Osman Gazi:

“Bu şehri kendi kılıcım ile aldım, ona sultanlık veren Allah bana da hanlık verdi. Eğer minneti şu sancaksa, ben kendi sancağımı kaldırarak kâfirlerle uğraştım. Eğer, ben Selçuklu hanedanıyım derse, ben de Gökalt nesliyim. Eğer bu vilayete ben onlardan önce geldim derse, Süleyman Şah onlardan daha önce geldi” dedi.

Topluluk razı oldu, kadılığı ve hatipliği Dursun Fakih'e verdi. Cuma hutbesi Karacahisar'da, bayram hutbesi Eskişehir'de okundu.”¹⁸

Oruç Beğ, konu hakkında sadece namazın ilk defa kılındığı yer ve hutbeyi kimin okuduğu bilgisini vermekte ve bunun haricinde herhangi bir konuya değinmemektedir.¹⁹ Ancak, Neşri'nin, Âşıkpaşazâde'nin sert üslubunu yumuşatma gayreti içine girdiği anlaşılmaktadır. Ona göre Osman'ın amacı, Konya'ya gidip orada Sultan Alâeddin ile buluşup ona veliaht olmaktı. Çünkü sultanın erkek çocuğu yoktu ve Osman'ı oğlu gibi sevmekteydi. İstiklalini elde etmesine rağmen bu oaktan yetiştikleri için edebe riayet etmesi gerekmekteydi. Bundan dolayı hutbeyi yine de Sultan Alâeddin adına okutmuştu. Tam da onun yanına gideceği sırada sultanın

¹⁶ İnalçık, “*Âşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalı*” s. 132.

¹⁷Friedrich Giese, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu Meselesi*, Çeviren: Zehra Aksu Yılmaz, Söğüt'ten İstanbul'a, İstanbul 2005, s. 154.

¹⁸ Âşıkpaşazade, s. 59-60.

¹⁹ Oruç Beğ, s. 13.

vefat ettiği haberini aldı ve bundan sonra hutbeyi kendi adına okuttu.²⁰ Sultanın vefatı üzerine Osman Bey, Selçuklu Devleti'nden bağımsız olarak hareket etmeye başladı.²¹ Kanaatimizce Neşrî, Selçuklu'nun üslenmiş olduğu gaza misyonunun Osmanlıya geçtiğini göstermeye çalışmaktadır. Nitekim böylece, Osmanlı Beyliği'nin yapmış olduğu tüm askeri faaliyetler gaza sayılacaktı.

Şimdi kaynaklarda kuruluş dönemiyle ilgi dinî temayı tahlil edebiliriz. Başlıca kaynaklarımızdan biri olan Ahmedî, *Dâsitan-i Tevârih-i Âl-i Osman*'ında Osmanlı hanedanından bahsederken şöyle demektedir:

“Hem Müslüman idiler hem dâdger

Kamusının işi kâfirle cidâl”

Ahmedî, Osmanlı hanedanının işinin kâfirle savaşmak olduğunu ve sonra gelmesine rağmen önceki hanedanlardan daha üstün bir konumda bulunduğunu ifade etmektedir.²² Yazarın bu tutumuyla ilgili değerlendirmeleri “Batılı Kaynaklara Göre Osmanlı Beyliğinin Kuruluşunda Dinî Etki” bölümünde ele alacağımız için burada bu kadarıyla yetineceğiz.

Âşıkpaşazâde, Osman Bey'in, Hz. Muhammed'in ümmetinin ulusu olduğunu ve dini yaymak için kılıç kuşandığını ifade etmektedir.²³

Neşrî ise, Peygamber ve dört halifeden sonra Osmanlı hanedanının en faziletli kişiler olduğunu iddia etmiştir; *“Bu tabaka, ba'de Rasûlüllah (SAV) Hülefâ'ür- Râsîdin afzal ül-guzzat ve'l-mücahidindür. Eğerçi bunlar zamanen ve zikren mua'hardür, ammâ rütbeten kadren mukaddemdür. Tea'hhür-i zamanı tekaddüm-i rütbede münâfi değildir. Nitekim Hazret-i Muhammed Rasûlullah salavâtü'l-lahî 'aleyhi ve selâmuhu hâtemü'n-nebiyyin ve seyyid-ü imâmi'l-mürselindir.”*²⁴

Kaynaklardaki bilgilere göre, bölgede birden fazla hanedanlığın mevcut olduğu, içerisinde en üstün olanın Osmanlılar olduğu sonucu çıkmaktadır. Bu bilgiler meşruiyete yönelik olmakla birlikte aynı zamanda gaza ideolojisinin varlığını da haber veren malumatlardır.

Osmanlı Beyliği'nin kuruluş döneminde dinî etkinin yoğun bir şekilde var olduğunu göstermesi açısından popüler kültürün de önemli olduğu kanaatindeyiz. Erken dönem İslam fetihleri ve özellikle Bizans'a karşı yapılan savaşlardaki kahramanlıkları anlatan hikâyeler, Anadolu Müslümanlarınca zevkle dinlenilmekteydi. Megazi türü eserler de Hz. Muhammed'in askeri serüvenlerini ve amcası Hamza ile damadı Hz. Ali

²⁰ Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-nüma*, Çeviren: F.Reşit Unat, M. A. Köymen, TTK Yayınları, Ankara 1995 C.1, s. 109.

²¹ Âşıkpaşazâde, s. 61.

²² Ahmedî, s. 112.

²³ Âşıkpaşazâde, s. 39.

²⁴ Neşrî, C. 1, s. 55.

hakkındaki hikâyeleri içeriyordu. Bu eserlerin dışında, Antarname, (bedevi bir kahramanın serüvenleri) Ebamüslimname (iktidarın Emeviler'den Abbasiler'e geçmesinde merkezi bir rol oynamış olan tarihi bir karakter olarak Ebu Müslim'in hayatı) gibi Arap ve Fars kültürüyle ilgili diğer bazı öyküler de popülerlik kazanmıştı.²⁵ Tüm bu anlatılardaki hâkim tema, belirli kahramanlar ve maiyetlerinin darü'l-İslam'ı genişletmede ve /veya mühtediler kazanmada sundukları hizmetlerdir.²⁶ Uçlarda mevcut olan bu kültürel yapı Osmanlılar zamanında da popülerliğini korumuştur. Bundan dolayıdır ki, Osmanlı Beyliği'nin kuruluş döneminde gaza kültürü bütün canlılığıyla devam etmekteydi.

Osmanlı Beyliği'nin kuruluş yıllarında gaza anlayışının olduğunu gösteren kanıtlardan birisi de 1324 yılından kalma bir vakfiyedir. Orhan Bey ve babası Osman Bey'in lakaplarıyla anıldığı bu vakfiyede Osman Bey için "Şücaüddin (dinin savunucusu)" ve Orhan Bey için ise "Fahrüddin (dinin medar-ı iftihar)" lakapları kullanılmıştır. Bu durum Osmanlıların, Anadolu Müslüman toplumunun diğer unsurları ile uyumlu olarak İslamî terminolojiyi benimsediklerini şüphe götürmeyecek şekilde kanıtlamaktadır. Maiyetinde hukuki açıdan kusursuz Farsça bir vakfiye tertip eden insanları bulandıran Orhan'ın, "Şücaüddin" kelimesinin anlamının farkında olmaması da imkânsızdır.²⁷ Orhan Bey zamanında Osmanlı Beyliği'ni gezmiş olan İbn Batuta da Orhan Bey için "İhtiyarüddin" lakabını kullanmaktadır.²⁸

Osmanlı tarihine ait kaynaklar, ilk dönemden itibaren hanedanlığın gaza ideolojisine sahip olduğuna vurgu yapmaktadırlar. Kaynaklar, aynı etnik ve demografik yapıya sahip olan beylikler içerisinde, Osmanlıları gaza yapma açısından en üstün konuma yerleştirilmektedirler. Bu şekil aşırı yüceltme elbette ki resmi tarihçiliğin verdiği bir reflekstir. Yine de gaza anlayışının olduğunu kanıtlayan en sağlam delildir. Kaynaklar, Osmanlıların gaza yapmalarına değil, cihat eden hanedanlar içerisindeki üstünlüklerine vurgu yapmaktadırlar. Bu durumda Anadolu'da bulunan bütün beyliklerde gaza ideolojisinin olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu düşüncüyü destekleyen diğer bir kanıt ise vakfiye kitabesidir. 1324 yılına ait olan bu kitabede Osman Bey "Şücaüddin (dinin savunucusu)" ve Orhan Bey için ise "Fahrüddin (dinin medar-ı iftihar)" lakapları kullanılmıştır. Osmanlı Beyliği'nde gaza ideolojisinin olduğunu gösteren diğer delil ise, Orhan Bey zamanında Osmanlı Beyliği'ni gezmiş olan İbn Batuta'nın Orhan Bey için "İhtiyarüddin" lakabını kullanmasıdır. Sonuç olarak, Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunda din etkili olmuş ve beyliğin başına geçen kişiler de dinî misyonu sahiplenmişlerdir.

²⁵ Cemal Kafadar, *İki Cihan Aresinde*, Birleşik Yayınları, Ankara 2010, s. 139.

²⁶ İnalçık, *Osmanlılar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 52.

²⁷ Kafadar, s. 98.

²⁸ İbn Batuta, s. 223.

Batılı Kaynaklara Göre Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşunda Dinî Etki

Batılı kaynaklar değince Gibbons ile başlayıp günümüze kadar bu konuyu gündemine alan eserleri kastetmekteyiz. Gibbons'un tezlerinden başlamak suretiyle konuyu işleyeceğiz. O, konuyla ilgili şunları iddia eder:

“Osman ve onun küçük aşireti, çobanlıkla geçinen müşrik bir Türk topluluğuydu. Müslüman muhitine geldikten sonra, soydaşları olan Selçuklu Türkleri gibi İslamı kabul ettiler. Civarda bulunan ve kendileriyle dostça münasebette buldukları Hristiyan Rumları da Müslümanlığı kabul etmeye zorladılar.”²⁹ “Osman Bey, Müslüman olmadan önce beraberindeki dört yüz savaşçısıyla sakin ve atıl bir hayat geçirmekteydi. Fakat 1290'dan 1300'e kadar on sene zarfında, bu sayı on misli büyüdü; hudutları Bizans'la temas edecek kadar genişledi ve böylece reislerinin adını alan yeni bir ırk, Osmanlı ırkı meydana çıktı. Bu ırk, başlangıçtan beri hâlis bir Türk ırkı değil, müşrik Türkler ve Hristiyan Rumların, İslam dinine girmek suretiyle beraber oluşturmuş oldukları bir ırktır. Osmanlı Beyliği'ndeki nüfus artışı ancak Müslüman olan Rumlar ile izah olunabilir.”³⁰ Ayrıca Gibbons, Osmanlı Beyliği'ndeki nüfus artışının bir sebebinin de devşirme sistemi olduğu kanaatindedir.³¹

Öncelikle Osman Bey'in Müslüman olup olmadığı meselesine değinmekte fayda görüyoruz. Gibbons, Osman Bey'in Müslüman olmadığı düşüncesini Neşri'de geçen bir hikâyeye dayandırmaktadır. Adı geçen kaynakta konu şu şekilde geçmektedir: “*Rivayet olunur ki, bir gice imamın evinde Osman Gazi konuk olub otururdu. Ardında bir pencere vardı. Meğer anda bir Mushaf-ı şerif komışlardı. Sahib-i hane Osman Gazi'ye eyitdi: “Küstahlık olmasun. Keremünden eğil, ardında nesne var alayum” didi. Osman Gazi eyitdi: “Ne nesne var?” Sahib-i hane eyitdi: “Nebîmüz, âhir zaman peygamberi Muhammed resulullah sallallahu aleyhi ve selleme inen Kelâmullah var” didi. Osman Gazi hiç tınmadı. Tâ sahib-i hane uykuya varınca ebsem oldı. Sonra turub gusl idüp arı abdest alub Mushafdan yana müteveccih olub huşû ve huzûla ta sabaha dek el kavuşturub uru-turdu. Ev ıssı uyanacak vakit olunca, “Benim bu hâlîme muttali olmasun deyü uyur gibi oldı. Yine Mushafdan yana müteveccih idi. Bu aralıkla uyku gözüne galib gelüb ımızgandı. Âlem-i rüyada gördü ki: “Ey Osman, çün sen benim kelimime hürmet ü ta'zim idüb 'izzet ü ikram eyledün, ben dahi seni ve senün evladını ve etba'ını, eşya'ın âlemde ebedî mu'azzez ü mükerrerem ü muhterem kıldum.”*³² Bu pasajda Gibbons'u haklı çıkarabilecek bir karinenin olduğunu düşünmüyoruz. Osman'ın nesnenin ne olduğunu sorması bilmediğinden

²⁹ Herbert Adams Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Çeviren: Ragıp Hulusi, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1998 s. 21.

³⁰Gibbons, s. 54.

³¹ Gibbons, s. 100.

³² Neşri, C.1, s. 74.

değil, görmediğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü Mushaf, Osman Bey'in arkasındadır. Bu soru Osman Bey'in Kur'an'ı bilmediği anlamına gelmez.

Diğer bir husus Gibbons, bu ufak ayrıntıdan Osman Bey'in Müslüman olmadığını çıkarmış ama Müslüman olmayan birinin abdesti ve gusulu nasıl bilebileceğini görmemezlikten gelmiştir. Ayrıca Neşrî'nin kitabında geçen bir bölümü kabul edip düşüncesinin aksine bir durumu ortaya çıkaracak olan kısımları görmezden gelmesi Onun bu konuda ön yargılı olduğunun kanıtıdır. Çünkü Neşrî, bu hikâyeyi aktardığı aynı sayfanın hemen üstünde Osman Bey'in, gazi, salih, Müslüman ve dindar bir kişi olduğunu ifade etmektedir.

Gibbons'un, "*Osmanlı'nın, Hristiyanları, Müslümanlığı kabule zorladığı*" şeklindeki iddiası da gerçeği yansıtmamaktadır. Osmanlı Beyliği'nin politikaları arasında zorla Müslümanlaştırma diye bir anlayışın olmadığı görülmektedir. İslam dininin temel yapısına da aykırı olan bu düşünce onun, Osmanlı'nın nüfus artışını Rumlara bağlamak için oluşturmaya çalıştığı alt yapıdan başka bir şey değildir. Çünkü Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar iç ve batı bölgelerde çok sayıda Müslüman olmayan nüfusun yaşadığı aşikârdır. Nitekim Urfa şehrinde 1525 senesinde sekiz mahalle bulunmakta olup, bu sekiz mahalleden üçünün gayrimüslimlerden oluştuğu görülmektedir.³³ Yine XIX. yüzyılın ikinci yarısında Tarsus'ta bir Ermeni mahallesi ile bir Hristiyan köyünün bulunduğu, diğer mahallelerin bir kısmında da Müslümanlarla gayrimüslimlerin bir arada yaşadıkları bilinmektedir.³⁴ Sadece bu iki örnek bile Gibbons'un düşüncelerini çürütmek için yeterlidir.

Yerli Rumların Müslüman olması konusunu irdeleyen Michel Balivet şu ifadesiyle Batılı düşünürlerin bu konudaki ileri sürdükleri tezlerin aksine beyanda bulunmaktadır: "*Ünlü asker toplama (devşirme) olayı başta olmak üzere, zorla Müslümanlaştırma olayları varsa bile, bunlar Müslümanlaştırma konusundaki farklı uygulamalar hesaba alınmayacak kadar azdır. Kaynaklar Osmanlı iktidarının hoşgörüsüne yer vermek hususunda cömert davranmalar bile, Osmanlı memurlarının, kendi isteklerine karşı din değiştirmeye zorlanıp da sonra da eski dinine dönenlere bile ılımlı davrandıklarını ortaya koymaktadır.*"³⁵

Gibbons, Osmanlı nüfusunun artması meselesiyle fazlaca ilgilenmiş, Osman'a bağlı dört yüz muharip haricinde Beyliğin kuruluşuna katkıda bulunan diğer unsurların, yerli halk olduğu düşüncesini savunmuştur. Ayrıca Osmanlı ırkının, Osmanlı maiyetindeki Türkler ve yerli halkın

³³ Ömer Cide, *205/2 Numaralı Şanlıurfa Şer'iyye Sicili ve Transkripsiyonu*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, Basılmamış Tez, s. 368.

³⁴ Abdullah Poş, "*XIX. yüzyılın İkinci Yarısında Tarsus'ta Müslim-Gayrimüslim İlişkileri*", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bursa 2008, c.17, s. 597.

³⁵ Michel Balivet, *Bizans ve Osmanlı*, Çeviren: Nedim Demirtaş, Alkım yayınevi, İstanbul 2009, s. 64.

karışmasıyla ortaya çıktığını iddia etmiştir. Hâlbuki elimizdeki mevcut bilgilere göre Osmanlı adında bir ırkın hiçbir zaman olmadığı şüphe götürmez bir hakikattir. Gibbons'un bu iddiası bize sadece onun ön yargısının boyutunu göstermesi açısından önemlidir. Yoksa herhangi bir tarihsel gerçekliği bulunmamaktadır.

Gibbons'un tezlerinin kendi içinde başka tutarsızlıkları da bulunmaktadır. O, Osmanlı Beyliği'nin nüfus artışının 1290 ile 1300 yılları arasında olduğunu iddia etmektedir. Bu süre içinde nüfusun on misli arttığını savunan müellif bu iddiasına dayanak olacak gerekçeyi I. Murat döneminde aramış, bu dönemde ihdas edilen Yeniçerilik kurumunun zorla Müslümanlaştırmak için yapıldığını iddia etmiştir. Daha sonra kurulan bir kurumun kendisinden önceki zamana etki etmeyeceği ise tartışılmaz bir gerçekliktir.

Gibbons'un tezinin aksine kaynaklarda Osmanlıdaki nüfus artışının asıl sebebini izah eden önemli bilgiler bulmaktayız. Âşıkpaşazâde, Karacahisar'ın fethinden sonra Germiyan vilayeti ve diğer vilayetlerden birçok insanın gelip buraya yerleştiğini yazar.³⁶ O dönemde yaşamış bir tarihçi olan Pachymeres ise düşmanların (Türklerin) çok kalabalık olduğu ve yerli halkın, canlarını kurtarmak amacıyla batıya kaçtıklarını yazmaktadır.³⁷ Kaynakların da belirttiği üzere nüfus artışının temel sebebi doğudan gelen güçlerdir. Gibbons'un iddia ettiği gibi yerli halkın din değiştirmeye zorlanması sonucu Müslüman nüfus artmış değildir.

Müellifin Osmanlı Beyliği'ndeki Müslüman nüfusun artışı hakkındaki tezlerine Batılı düşünürlerden de ciddi tenkitler olmuştur. Friedrich Giese bu iddianın yersiz olduğu ileri sürer. O, Gibbons'un eseri için; "*Usta bir kompozisyon ve bir sürü yeni görüşle göz boyayan son derece yüzeyseldir. Aynı zaman da eserde ileri sürülen görüşlerin maalesef pek azı doğrudur.*" demektedir. Düşünür, Osmanlı tarihi hakkında eser yazan birçok Avrupalı tarihçi gibi Gibbons'un da olaya Avrupa merkezli baktığını belirtir. Ona göre bu durumda Osmanlı Beyliği'nin asıl kurucu unsuru olan Türkler kenarda kalmakta ve bir yere konumlandırılmamaktadırlar. Doğru olan ise XIII. yüzyılın büyük siyasi ve kültürel mücadelelerinin bir sonucu olan Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna Şark tarihinin merkezinden bakmaktır.³⁸ Bu yanlış yöntem onları çoğu zaman zorlama çıkarımlara götürmüştür.

Giese, Osmanlı Beyliği'nin nüfus artışının yanlış yorumlanmasına sebep olan, "*Osman'ın kabilesi 400 aileden ibaretti*" bilgisine çok fazla önem verildiği kanaatindedir. Bu ifadenin "*çok fazla değil*" şeklinde anlaşılması gerektiğini,³⁹ Osman ve Orhan zamanında devletin bel kemiğini yalnızca

³⁶ Âşıkpaşazâde, s. 59.

³⁷ Georges Pachymeres, *Bizans Gözüyle Türkler*, Çeviren: İlcan Bihter Barlas, İlgü Kültür Sanat Yayınlar, İstanbul 2009, s. 79.

³⁸ Giese, s. 150.

³⁹ Giese, s. 156.

Müslüman Türklerin oluşturduğunu belirtir. Ona göre I. Murat zamanındaki Yeniçeri Ocağı'nda yer alan nispeten az sayıdaki Müslümanlaştırılmış yabancı unsurların pek bir önemi yoktur. Giese, Osmanlı'nın gelişmesinde daha önceden Anadolu'ya yerleşen Türk unsurların payına vurgu yapar ve Gibbons'un aksine bu unsurların kültürsüz göçebeler olarak görülemeyeceğini ifade eder. Aksine onlar ilk sultanların düşüncelerini gerçekleştirmeleri için gereken yardımcı malzemeyi sağlamaya son derece müsaitler.⁴⁰ *"Osman'ın kabilesinin ve ahiler gibi homojen yerli Türk unsurunun kaynaşmasıyla meydana gelen malzemeyi kullanan Osman'ın halefleri, devlet adamı dehalari sayesinde koşullara mükemmelen uyum sağlayarak ve dünyanın kendileri için inanılmaz derecede müsait durumundan faydalanarak Osmanlı Devleti'nin temellerini atmışlardır."*⁴¹

Giese, Osmanlı'nın sosyal yapısını iyi tahlil ettiği ve kendini ön yargılardan kurtardığı için olaylara daha objektif bakabilmektedir. Osmanlı'nın kuruluşunu Rum unsurlara verme çabasında Batılı tarihçilerin aksine, Osmanlı'nın kuruluşunda Müslüman Türklerin etkin olduğu gerçeğini kabul etmektedir.

Osmanlı Beyliği hakkındaki tezleri çok tartışılmış ve hâlâ da tartışılmakta olan bir diğer Batıl düşünür ise Paul Wittek'tir. O, Osmanlı'nın kuruluşu hakkında vermiş olduğu konferansları *"Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu"* adı ile kitaplaştırmıştır. Eserindeki fikirler Gibbons'un iddialarıyla paralellik arz etmektedir. Wittek de Osmanlı'nın kuruluşunu sadece dine bağlamış, beyliğin kuruluş ve yükselmesinde Türkler dışındaki unsurlara gereğinden fazla önem atfetmiştir. Kitabında geçen aşağıdaki pasaja bakıldığında bu anlayış net bir şekilde ortaya çıkmaktadır: *"Türk istilasının her şeyi silip süpürmesi gibi bir durum kesinlikle yoktur. Fetihden sonra, eski yer isimlerinin varlıklarını şaşırtıcı ölçüde koruması, başlı başına, fethedilen toprakların yerel kültürünün sonraki gelişmeler içinde önemli bir unsur olarak yerini koruduğunun kanıtıdır. Gazilerin getirdiği hayat tarzı, onlarla pek çok ortak yönleri bulunan yerli halk tarafından özümsemiştir. XI. yüzyıl fütuhâtından sonra ise, bu karma sınır boyu uygarlığı bütün Türk Küçük Asyası'nın (Anadolu) belirleyici özelliği haline geldi. Gerçekte ortadan kalkan, yalnızca, yerini daha bir İslam cilasına bırakan Bizans cilasısı oldu. Yerel altyapı ise olduğu gibi kaldı. Fetihlere katılan çok sayıda Anadolu'yu özellikle Ermeni unsur da vardı. Ve eski bir geleneğe göre, bu fütuhâtı gerçekleştiren gaziler içinde yönetici sülale olan Danişmendlilere bile bir Ermeni kökeni atfediliyordu. Danişmendliler ise kendilerinin Fırat-İslam uçlarının ve Anadolu'nun sonraki Türk gazilerini ve hatta diyebilirim ki Balkanlardaki Osmanlı gazilerinin de ünlü kahramanı*

⁴⁰ Giese, s. 172.

⁴¹ Giese, s. 175.

olan Seyyid Battal Gazi'ye dayandıklarını öne sürüyorlardı."⁴² Bu alıntıdan da anlaşılacağı gibi Osmanlı'yı, Bizans'ın bir uzantısı gibi görme ve gayrimüslim unsurların Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunda etkin olduğu düşüncesi Wittek'in tezinde de kendisini net bir şekilde göstermektedir. Ancak Wittek'in bu iddiaları "Gaza Tezi"nin gerisinde kalmıştır.

Wittek, Anadolu topraklarındaki Türkler arasında gaza inancının mevcut olduğu, onları ayakta tutan ve büyümelerini sağlayan itici gücün bu gaza anlayışı olduğuna inanır. O, Osmanlıların gazi olduğunu ve önderlerinin de giderek büyüyen güçlü bir gazi örgütünün şefi olduğunu belirtir.⁴³ Gibbons'un, Osman'ın aşiretinin müşrik Türklerden olduğu tezine karşılık Wittek, onların baştan beri gaza inancına sahip olduğunu savunur. Wittek'in tezini, Gibbons'un tezinden ayıran nokta tam da burasıdır. Wittek'in Osmanlı kuruluşunu sadece dine bağlamış olması, Batılı tarihçiler tarafından fazla eleştirilmesine sebep olmuştur.

Osmanlı hakkında çalışmalar yapan diğer bir batılı tarihçi/araştırmacı da Macar asıllı Gyula Kaldy-Nagy'dır. O, "Gaza Tezi" ne karşı çıkan Nagy, Osmanlı'nın ilk dönemlerinde gazi devlet yapısının olmadığını iddia eder. Gaza anlayışının ise daha sonra kaleme alınan kaynakların yazarları tarafından sonraki dönemlere ait cihat algısına göre yazıldığını ileri sürmektedir.⁴⁴

Gyula Kaldy-Nagy, Osmanlıların ilk döneminde Kutsal Savaş anlayışının olmadığına dair bazı deliller getirmektedir. Bunların ilki, Osmanlı hanedanının İslamî olmaktan ziyade Türk adları almış olmalarıdır. Bu anlayışa göre Osman'ın ismi de bir Türk adı olan Ataman'dır. Ertuğrul'un kendisi iki kardeşi Gündoğdu ve Sungur ile iki oğlu Gündüz ve Savcı⁴⁵ Osman'ın oğlu Orhan ve daha sonra gelen birçok hanedan çocuklarına Türk isimleri verilmiştir. Ayrıca Osman'ın yanında bulunanlar da Türkçe adlar almış kişilerdir. Gyula Kaldy-Nagy, İslamî (aslında Arapça olan isimler kastediliyor) isimleri almamış olan bu kişilerin İslamî bir ruhla ne derecede dolu olduklarını sormaktadır. Ona göre Osmanlı hanedanı Müslüman ise Türk adlarını kullanmaması gerekmektedir.

Nagy'nın, düşüncelerine dayanak yaptığı ikinci delil ise, kuruluş yıllarında Anadolu'yu gezen İbn Batuta'nın Osmanlı Beyliği'ni ziyaret etmesine rağmen medreselerden bahsetmemiş olmasıdır.⁴⁶ Bunun anlamı bu insanların İslam dininin öğretim merkezleri olan medreselere fazla ilgi

⁴² Paul Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Çeviren: Fatmagül Berktay, Pencere Yayınları, İstanbul 2000, s. 32.

⁴³ Wittek, s. 49.

⁴⁴ Gyula Kaldy Nagy, *"Osmanlı İmparatorluğu'nun İlk Yüzyıllarında Kutsal Savaş"*, Söğüt'ten İstanbul'a, Çeviren: Pınar Emiralioğlu, Derleyen: Mehmet Öz, Oktay Özel, İmge Kitabevi, İstanbul 2005, s. 402.

⁴⁵ Nagy, s. 401.

⁴⁶ Nagy, s. 402.

göstermemiş olmalarıdır Şayet İslam dinini öğretme gibi kaygıları olsaydı medreselerin yaygın olması gerekirdi.

Netice olarak Gyula Kaldy-Nagy, “İster cihat olsun ister gaza olsun Türklerin askeri seferlerinin amacı herkesin İslamiyeti kabul etmesini sağlamak değildi” demektedir.⁴⁷

Nagy'ın, Osmanlı Beyliği'nin kuruluş aşamasında gaza ideolojisine sahip olmadığına dair getirmiş olduğu ilk delil olan, Türkçe isimler konusunun çok da ciddi bir itiraz olduğu kanaatinde değiliz. Çünkü aradan çok uzun yıllar geçmesine rağmen Müslüman olduğu halde Türkçe isim alan çok sayıda insan bulunmaktadır. Bu isimlerden hareket ederek bu insanların Müslüman olmadığı sonucu çıkarılamaz. Nitekim onu bu kaniya vardırın şey ise Osman isminin Ataman olarak okunabileceği varsayımdır. Hâlbuki Nagy'in gaza ideolojisinin oluştuğunu iddia ettiği sonraki dönemlerde de Türkçe isimler kullanılmaktaydı. Örneğin II. Murat'ın çocuklarının arasında Orhan adında biri bulunmaktaydı.⁴⁸ Ayrıca Osman Bey'in oğullarından Alaeddin, Hamid ve torunlarında Mehmed, İbrahim, Halil gibi isimler bulunmaktaydı.⁴⁹ Bununla birlikte şayet mezkûr ad Ataman olsaydı tarihçiler bu ismi değiştirmekle ne elde edeceklerdi? Şayet isimler değiştirilerek bu algı oluşturulmaya çalışılmış ise Türkçe bir isim olan Orhan neden değiştirilmemişti? Nitekim Osman Bey'in ölümünün üzerinden fazla bir zaman geçmeden bu beyliğe misafir olan İbn Batuta ondan Osmancık olarak bahsetmektedir.⁵⁰ Bütün bu durumlar Nagy'ın ileri sürmüş olduğu bu itirazın fazlaca bir öneme haiz olmadığını göstermektedir.

Nagy'ın iddiasına delil gösterdiği diğer bir konu ise İbn Batuta'nın Osmanlı Beyliği'ni gezerken eserinde medreselerden bahsetmemiş olmasıdır. Bize göre bu durum adı geçen kurumların olmadığı anlamına gelmeyeceği gibi yeteri kadar önemsenmediğine de delalet etmez. İlk medrese Orhan Bey zamanında açılmış olmakla birlikte henüz bu kurumlar yaygınlaşmış değildi. Bu delilin, Osmanlı Beyliği'nde gazanın olmadığını gösterecek kadar güçlü bir kanıt olmadığı kanaatindeyiz. Ayrıca İbn Batuta genelde misafir olduğu yerler ve tanıştığı insanlardan bahsetmektedir. İzmir sultanı Umur Bey'i, “*Dindar, cihat ehli bir kahraman*” olarak vasıflandırmaktadır. İbn Batuta bu vasıflandırmayı yaptığı Umur Bey'in memleketinde de medreselerden bahsetmemektedir.⁵¹ Asıl önemli olan nokta ise Nagy'in dayanak olarak göstermiş olduğu İbn Batuta, Orhan Bey'in

⁴⁷ Nagy, s. 405.

⁴⁸ A. D. Alderson, *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, Çeviren: Şefaettin Severcan, İz Yayıncılık, İstanbul 1998 s. 238.

⁴⁹ Alderson, s. 230.

⁵⁰ İbn Batuta, *İbn Batuta Seyahatnâmesi*, Çeviren: A.Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 430.

⁵¹ İbn Batuta, s. 425.

kâfirlerle mücadele ettiğini şu net ifadelerle belirtir: “Orhan Beğ, Türkmen hükümdarlarının en büyüğü olduğu gibi, toprak, asker ve varlık bakımından da onların en üstünüdür. Yüz dolayında kalesi vardır. Zamanının çoğunu bu kaleleri dolaşmakla geçirir. Her kalede durumu teftiş etmek amacıyla bir süre kalır. Aralıksız olarak Bilad-ı Rum’un kâfirleriyle savaşır ve kalelerini muhasara eder.”⁵² Nagy, kaynaklarda net olarak geçen ifadeleri göz ardı etmekte onun yerine zorlama çıkarımlara yönelmiş gözükmektedir.

Gaza anlayışına eleştiri getiren Batılı düşünürlerden birisi de Rudi Paul Lindner’dir. Osmanlı’nın yapmış olduğu faaliyetlerde dinsel kaygının pek fazla yer almadığını iddia eder. Lindner, bu düşüncelerini değişik kanıtlar getirerek desteklemeye çalışır. Ona göre Osmanlı fetihleri Hristiyan güçlere karşı olduğu kadar Müslüman kuvvetlere karşı da yapılmıştır ve Osman Bey’in ilk fethi olan Karacahisar, Müslüman bir beylik olan Germiyanogulları’nın toprağıdır. Bu durum gaza anlayışıyla örtüşmemektedir.

Lindner’in tezlerinden kısmen haklı olduğu yönlerin bulunduğunu söyleyebiliriz. Onun da belirttiği gibi Müslüman beylikler ile yapılan savaşların gaza çerçevesinde izahı zordur. Çünkü gaza anlayışında Müslüman olmayanlara İslamiyet’in mesajını ulaştırmak esastır. Hâlbuki savaşmış olduğunuz topluluklar zaten Müslüman’dır. O zaman Müslüman beylikler ile yapılan savaşları gaza anlayışı içerisinde nasıl değerlendireceğiz? Osmanlı Beyliği’nin bu durum için geliştirmiş olduğu bir gerekçesi vardır. Osmanlı, kâfirler ile savaşmak üzere asker toplarken, zalim beyler, Müslüman halka zulmetmekteydiler. Bu durum karşısında Sultan Murat; “Bu durumda gaza niyetini geciktirip bunlarla savaşmanın caiz olup olmadığını” sormuştur. Alimler bu soruya; “Kâfirlere karşı genel bir savaş olmadığı durumlarda gaza, farz-ı kifayedir. Ancak Müslümanlardan zulmü defetmek farz-ı ayndır” diye cevap vermişlerdir.⁵³ Bu gerekçelerin çok da objektif olduğu söylenemez. Aslında verilen bu fetvanın zorlama bir fetva olduğu ve Müslüman beyliklere karşı girişilen bu savaşların haklılığını ispatlamakta yetersiz kaldığı açıktır. Yine de girişilen bu savaşların gaza anlayışına uyması için bir formül bulunmuş ve kendileriyle savaşılan beylikler zalim kişiler olarak vafedilmişlerdir. O halde zalim bir beyin elinden mazlumları kurtarmak gazi bir sultan için farz olmaktadır.

Bize göre de fetvalar Osmanlı Beyliği’nin Müslüman beyliklere karşı girişmiş olduğu savaşları meşrulaştırmaktan başka bir anlam ifade etmemektedir. Şunu da belirtmekte fayda görüyoruz ki, böyle bir fetvanın alınmasına ihtiyaç duyulması Osmanlı’da gaza anlayışının olduğunu gösterir. Gaza anlayışı olmasaydı, Osmanlı beyleri bu yönde fetva alma ihtiyacını hissetmezlerdi. Müslümanlara karşı girişilen bu mücadelede dine

⁵² İbn Batuta, s. 225.

⁵³ Neşri, C.1, s. 191.

uygunluk arama çabaları, gazi olarak tanınan ve kendilerinin öyle olduğuna inanan Osmanlı beyleri için kaçınılmaz bir gerekliliktir.

Lindner'in konuya dair eleştirilerinden bir tanesi de erken dönem Osmanlı yönetiminde Hristiyanların önemli roller oynamış olmasıdır. O, bu insanlara dinlerini değiştirmeleri için baskı yapılmadığını ve onlara herhangi bir kasıt olmaksızın gazi denildiğini söylemektedir.⁵⁴

Acaba Hristiyan olup da Osmanlı hizmetine girip din değiştirmeyen kaç kişi gazi olarak adlandırılmıştır? Bu tür söylemler afakidir. Somut örnekler ile kanıtlanamamış bu tür tezler ile verilen hükümlerin bilim dünyasına çok fazla bir şey katacağı kanaatinde değiliz.

Lindner, Osmanlı'da gaza anlayışının birinci etken olmadığına dair diğer bir delil olarak da Osmanlılar ile Hristiyanlar arasındaki dostane ilişkileri göstermektedir. Osman Bey, mallarını Eskişehir'deki pazara getiren Hristiyanları destekliyor ve Müslümanlar onları kandırmaya çalıştığında ise adaleti sağlıyordu. Osman Bey ve diğer Müslüman beyler kendi topraklarında verimi ve bağlılığı korumak için Hristiyanlara iyi davranmaya çalışırlardı. Bu siyasette o kadar başarılı olmuşlardır ki birtakım Hristiyanlar, bundan dolayı Osmanlı'yı Bizans yönetimine tercih etmişlerdir.⁵⁵

Lindner, Osmanlı'nın gazi bir beylik olarak gösterilmesinin Ahmedî'den kaynaklandığını iddia etmektedir. O, müellifin düşüncelerinin kaynağı olarak iki neden belirtmiştir. Birincisi, Ahmedî'nin Germiyanoğulları ve Aydınoğullarına hizmet verdikten sonra Osmanlı hizmetine girmiş olmasıdır. Tebası olduğu yeni efendilerine iltifat etmesi gerekmektedir. Bu nedenle onları gazi olarak taltif etmiştir. Yalnız Lindner'in bu tahlilinde isabetli bir sonuca vardığını söylemek zordur. Çünkü adı geçen kişi, Osmanlı'da olmayan bir gaza anlayışını yerleştirmek için çaba harcamamış, aksine bu bölgede bulunan bütün hanedanları gazi saymıştır. Ahmedî'nin düşüncesinde olan şey Osmanlı Beyliği'ni gazi beylik olarak göstermek değil, mevcut beylikler içinde onları en üstün konuma yerleştirmektir. Bu durum yeni efendilerini hoşnut etmek için olabilir. Yoksa kendisini gazi sayan bir hanedana "sen gazisin" demek pek de bir iltifat sayılmasa gerektir. Zaten bu bölgede bulunan bütün beylikler gaza idealine sahiptirler. Hatta bu idealin en büyük temsilcileri olmak için mücadele vermişlerdir.

Lindner'e göre Ahmedî'nin düşüncesine kaynaklık eden nedenlerin ikincisi, kısaca şu şekildedir: Timur'un güçleri Osmanlıları henüz yenmiş ve I. Bayezid'in Anadolu beylikleri üzerinde yapmış olduğu fetihleri geçersiz kılmıştı. Osmanlıları "Din Savaşçıları" olarak resmetmek, Osmanlıların,

⁵⁴ Rudi Paul Lindner, *İlk Dönem Osmanlı Tarihinde İtici Güç ve Meşrutiyet*, Çeviren: Pınar Emiroğlu, Söğüt'ten İstanbul'a, İstanbul 2005, s. 419.

⁵⁵ Lindner, s. 420.

Hristiyan topraklarında İslam'ın lideri imajını canlandırmak ve Müslüman komşulara karşı saldırganlığın hatırasını silmek için ilk adım idi.⁵⁶ Lindner'in iddia ettiği gibi Osmanlı daha önceki saldırganlık izlerini silmeye çalışmış ise bir daha bu beyliklere saldırmaması gerekir. Çünkü bu imaj yeniden ortaya çıkmış olacaktır. Bu iddianın aksine Osmanlı Devleti, Ankara Savaşı'ndan sonra belli bir zaman diliminde bu beylikleri yine kendi topraklarına katmıştı. Osmanlıların Hristiyan topraklardaki lider imajını canlandırma konusuna gelince bu bölgede en güçlü devlet yine Osmanlıydı. Ankara Savaşı, Osmanlı Devleti'ni biraz geriletmiş ve Balkanlar'daki ilerleyişini bir müddet durdurmuştur, ancak gücünden çok fazla da bir şey kaybettirmemişti. Bu dönemde en güçlü oluşum yine Osmanlıydı ve gaza liderliğinin kendilerinde olması ve bunun bir şekilde ifade edilmesi gayet normaldir.

Gazi ruhunun Osmanlıların yükselişini sağlamadığı gibi toplumlarının içine bu derece sinmediği sonucuna ulaşan Lindner, *"Bu Kutsal Savaş ideolojisinin" sonradan girilmiş bir meşrulaştırma çabası, tarihsel bir belge olduğu ve Osmanlı tarihinde birincil itici güç olmadığı sonucuna varabiliriz* demektedir.⁵⁷

Ronald C. Jennings, *"Gazi Tezi Üzerine Bazı Düşünceler"* adlı makalesinde Wittek'in gaza ile ilgili tezlerini ele aldıktan sonra eleştirilerini sıralar. Jennings, cihadın tanımını ve işlevini verdikten sonra şu sonuçlara ulaşmaktadır: *"Birincisi cihat eden kişinin Müslüman olması gerekmektedir. Ancak Osmanlı ordusuna baktığımızda Hristiyan tebaadan insanların bulunduğunu ve bu durumun cihadın amacına uygun düşmemektedir."*⁵⁸

Ronald C. Jennings'in cihat hakkındaki bilgilerinin yüzeysel olduğu kanaatindeyiz. Çünkü daha ilk dönemlerden itibaren Müslümanlar, gayrimüslimlerle aynı safta savaşma konusunda anlaşmalar yapmışlardı. Bunun ilk örneği Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret ettiğinde Yahudiler ile yapmış olduğu anlaşmadır. Buna göre, şehre yapılacak bir saldırıya birlikte karşı konulacaktı.⁵⁹ Yine Hz. Ömer döneminde Sasani Devleti ile yapılan Köprü Savaşı'ndan sonra ordunun takviye edilmesi gerekmişti. İslam ordusuna katılmak üzere gelenler arasında Nemrû Enes bin Hilal da vardı. Hristiyan olan bu şahıs beraberinde aynı dine mensup kalabalık bir birlik getirmişti. Bu grup Müslümanlarla birlikte Buveyb Vakası'nda saf tutmuşlardı.⁶⁰ Hz. Peygamber ve Hz. Ömer döneminde gayrimüslimlerle bu

⁵⁶ Lindner, s. 421.

⁵⁷ Lindner, s. 423.

⁵⁸ Ronald C. Jennings, *"Gazi Tezi Üzerine Bazı Düşünceler"*, Çeviren: Canay Şahin, Söğüt'ten İstanbul'a, İstanbul 2005, s. 430.

⁵⁹ Muhammed İbn Hişam, *Siret-i İbn-i Hişam*, Çeviren: Yusuf Hasan Ege, Ravza Yayınları, İstanbul 2013, C.2, s. 175.

⁶⁰ İbnü'l-Esir, *El-Kamil Fi't-Tarih*, Çeviren: Ahmet Ağırakça, Beşir Eryarsoy, Zülfikar Tüccar, Abdülkerim Özaydın, Yunus Apaydın, Abdullah Köşe, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2008. C. II, s. 382.

türden ilişkilerin olması Jennings'in ileri sürmüş olduğu bu iddiasının geçerli olmadığını göstermektedir. Çünkü Hz. Peygamberin bizzat yapmış olduğu bir uygulamanın diğer insanlar için de doğru olacağı muhakkaktır. Bu durumda gayrimüslimlerin Müslümanlar ile ittifak kurması cihat anlayışına ters bir durum olarak görülmemektedir.

Jennings'in diğer bir iddiası ise Müslüman olan bir devletin (veya beylik) Hristiyan olan devletlerle barışçıl ilişkilere girmemesi gerektiğidir. Çünkü bu tür devletlerin hepsi düşmandır. Osmanlı Devleti'ne baktığımızda, hanedanlık ailesine mensup gençler Kostantinopolis'e gitmekte ve aynı şekilde Bizans yönetici ailelerinin genç mensupları da Bursa'da misafir olmaktadır.⁶¹ Ona göre bu durum gaza ideolojisiyle bağdaşmamaktadır.

Jennings'in, bu tezi ileri sürmesinin nedeni, İslam dini hakkındaki bilgi yetersizliği olsa gerektir. İslam dininde savaş seçeneği vardır. Ancak mücadele sadece savaş ile yapılmaz. Savaş bu mücadelede son merhaledir. İslam'ın mesajları insanlara ulaştığı ve buna engel bir durum ortaya çıkmadığı müddetçe savaş seçeneği kullanılmaz. Bizans ile çok uzun süren silahlı mücadelenin fitilini ateşleyen, Hz. Peygamberin, Hâris bin Umeyr adında bir sahabiye Busra kralına elçi olarak göndermesi ve bu elçinin, Şurahbil bin Amr tarafından öldürülmesi olayıdır. Müslüman olmayanlar ile sürekli savaş halinde olma ise geçerliliği olan bir durum değildir. Çünkü Hz. Peygamber Müslüman olmayan birçok kabile ile anlaşmalar yapmıştı. Müşrikler ile yapmış olduğu Hudeybiye Antlaşması bunun en güzel örneğidir.

Bize göre Lindner'in de Jennings'in de İslam dini hakkında yeterli düzeyde bilgiye sahip olmamaları ve bu dine karşı taşıdıkları ön yargılar onları bu tür sonuçlar çıkarmaya sevk etmiştir.

Çağdaş Yerli Kaynaklara Göre Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşunda Dinî Etki

Osmanlı Beyliği'nin kuruluşuyla ilgi tartışmalara yerli tarihçilerin de katıldığını görmekteyiz. Konu ile ilgili araştırma yapanlardan birisi Sencer Divitçioğlu'dur. "Gaza Tezi"ni tam olarak reddetmeyen Divitçioğlu, gazanın Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunda tek etken olmadığı kanaatindedir. İktisadi elemanların da en az din kadar etkili olduğunu savunur. Divitçioğlu'na göre, *"Bu durumda savaşın hepsi gazidir tezi anlamını yitirir. Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunda gaza tek açıklayıcı etken olarak kullanılmaz; herhangi bir etkene dönüşür. Bu koşullar altında, açıklayıcı yöntemin yeterlilik koşulu yani, gazilik, beyliğin kuruluşuna nedendir ifadesi geçerli olsa bile, bu yöntemin yeterlilik koşulu; yani, eğer gazilik varsa beylik kurulur, ifadesi geçerli olmaz. Osmanlı Beyliği'nin kuruluş sürecinde, savaş (salt) ve iktisadi işlevleri, hiç olmazsa, din işlevi kadar önem taşımış olur. Bu durumda,*

⁶¹ Jennigs, s. 431.

*gaza ve gazinin, Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunda oynadığı rol yadsınmaz ama kuruluşun tek "açıklayıcısı olmaktan çıkar."*⁶²

Ancak şurası açıktır ki; bir olayı dinî veya iktisadi olarak kesin çizgilerle ayırmak pek de kolay değildir. İktisadi yapının gazaya bakan yönü de bulunmaktadır. İaşesini temin edemediğiniz bir askeri birlik ile nasıl gaza yapabilirsiniz? Savaşa katılacak asker bulabilmek için onların maddi ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. O zaman iktisadi gerekçelerin dinî bir yönünün olduğunu kabul etmek zorundayız. Güçlü bir askeri birlik için güçlü bir iktisadi yapıya ihtiyaç vardır. Dolayısıyla iktisadi bir amaca matuf olarak görülen bir hadise aynı zaman da dinî boyuta da sahip olabilir.

Divitçioğlu, "*Osmanlı Beyliği'nin kuruluş öyküsünde tekrarlanan; artan nüfus, savaşçı Türkmenler, alınan ganimet, iman savaşçısı gaziler, iman tazeleyen dervişler, örgütlenmesini bilen ahiler, Selçuklu bürokratları, çöken Bizans, iktisadi darsınma yaşayan Bizans köylüleri (ve kendisinin ileri sürdüğü Türkmen boyları ve Rum köylüler içinde doldurulacak siyasi erk) gibi etkenler, koşulları hazırlamaktan ileri gidemezler*", demektedir. Ona göre bütün bu etkenler Osmanlı dışındaki beyliklerde de mevcuttur. Osmanlı Beyliği'nin başarılı olmasının sebebini İznik ideolojisinin bir leitmotif (temel motif) olarak Osman Bey tarafından ustalıklı kullanılmış olmasını gösterir.⁶³ Divitçioğlu'na göre, Selçuklular ve özellikle onların sınır gazileri, İznik'i İslam için yeniden fethetmek fikrinden asla vazgeçmemişlerdi. Müslümanlar bakımından, bu topraklar bir zamanlar, darü'l-İslam'ın bir parçası olup, bir İslam ülkesi olarak kabul edilmiştir. Onun kaybının daima geçici olduğu düşünülmüştür. Süleyman Şah'tan sonra, Selçuklular İznik'e hep kendi sınırlarında bir şehir olarak bakmışlardı.⁶⁴

Divitçioğlu'nun kendi tezinde tezada düştüğü hemen göze çarpmaktadır. İlk başta "Gaza Tezi"nin, beyliğin kuruluşu için tek açıklayıcı olamayacağını ancak sebeplerden biri olabileceğini belirtirken hemen sonra yukarıda bahsettiğimiz İznik ideolojisinden bahseder. Eğer İznik darü'l-harp olarak kabul edilmiş ve Osmanlı Beyliği'nin kuruluş ve yükselişi bu nedene bağlı ise o zaman Osmanlı'nın kuruluşunda gaza anlayışının etkisini sıradan bir etkiye nasıl indirgenebilir? Şayet bu durum Osmanlı Beyliği'ni diğer beyliklerden ayıran en belirgin neden ise o zaman Osmanlı'nın kuruluş ve yükselişinde de din ana etkindir.

Osmanlı Devleti tarihi üzerine önemli çalışmaları bulunan Halil İnalçık, kuruluş dönemi üzerinde fazlasıyla durmuştur. O, "*Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun doğru bir tahlilinin yapılabilmesi için öncelikle, göç ve nüfus baskısının bir sonucu olan toplumsal değişimlerin temel sebepleri incelenmelidir*" demektedir. İnalçık'a göre, XIII. yüzyılın sonu ve XIV.

⁶² Sencer Divitçioğlu, *Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşu*, Eren Yayınları, İstanbul 2008, s. 62.

⁶³ Divitçioğlu, s. 36.

⁶⁴ Divitçioğlu, s. 35.

yüzyılın başında bu devlet oluşumuna yol açan başlıca faktörler analiz edilmelidir.⁶⁵ İncalcık da, Giese gibi Osmanlı kuruluşu için Avrupa değil, Anadolu'da dayanak aranması gerektiği düşüncesindedir. Ona göre Osmanlı Beyliği'nin ortaya çıkışını anlamak için XIII. yüzyılın ikinci yarısında Orta Anadolu'daki gelişmeler ve Batı Anadolu'da Bizans toprakları üzerinde gazi Türkmen beyliklerinin kuruluş sürecini incelemek gerekir.

İncalcık, Osmanlı Beyliği'nde dinin etkisinin fazla olduğu kanaatinde. Ona göre, Osmanlı Beyliği'nin başında bulunan beyleri ve onlarla birlikte olan gazileri harekete geçiren, onlara coşku ve heyecan kazandıran "din" olmuştur. Din, bir yandan kitleleri ve yöneticileri harekete geçiren bir kurum olarak işlev görürken, diğer yandan da bu kitlelerin gaza ve fetih şeklinde ortaya çıkan davranışlarını, ganimetle sonuçlanan akınlarını meşrulaştırıcı bir işlev görmüştür. Gazilerin, Bizans'a karşı gaza ve fetih düzenlemeleri aynı zamanda ekonomik bir geçim kaynağı teşkil etmektedir.⁶⁶

Sonuç

Osmanlı Beyliğinin kuruluşunda dinin etkisi olup olmadığı tartışmaları hala devam etmektedir. Batılı tarihçilerin ekseriyetinin kanaati, dinin etkisinin olmadığı yönündedir. Çalışmamızda bu konuyu irdeledik ve mezkûr tarihçilerin iddialarının aksine bir sonuca ulaştık. Bizi bu kanaata vardırıran değişik etkenler olmuş ve bunların ilki, Osmanlı Tarihi hakkında bilgi veren ilk kaynaklardır. (Ahmedî, Aşıkpaşazâde, Oruç Beğ, Neşri v.d) Bu eserlerde tema, Osmanlı hanedanının gaza konusunda diğer beyliklerden daha üstün olduğudur. Kıyasın olduğu yerde yapılan işin kimin tarafından daha iyi yapıldığı vurgusu vardır. Bu durumda da bütün beylikler cihat yapmaktadır ancak gaza işini en iyi yapanlar Osmanlılardır sonucu çıkmaktadır. Söz konusu kaynakların içinde yaşadıkları devletin yöneticilerini en üstün görmeleri resmî tarih anlayışından ileri geldiği anlaşılabilir. Ancak diğer tarafta, beyliğin kurulmuş olduğu bölgede gaza ideolojisinin olduğunu da kanıtlamaktadır. Yoksa kıyaslamamızın herhangi bir anlamı olmayacaktı.

Bölgenin mevcut olan popüler kültür, dönemin anlaşılmasında yardımcı olan diğer bir unsurdur. Erken dönem İslam fetihleri ve özellikle Bizans'a karşı yapılan savaşlardaki kahramanlıkları anlatan hikâyeler, Anadolu Müslümanlarınca zevkle dinlenilmekteydi. Megazi türü eserler de Hz. Muhammed'in askeri serüvenlerini ve amcası Hamza ile damadı Hz. Ali hakkındaki hikâyeleri içeriyordu. Bu eserlerin dışında, Antarname, (bedevi bir kahramanın serüvenleri) Ebamüslimname (iktidarın Emeviler'den Abbasiler'e geçmesinde merkezi bir rol oynamış olan tarihi bir karakter

⁶⁵ Halil İncalcık, *Kuruluş*, Hayykitap Yayınları, İstanbul 2010, s. 43.

⁶⁶ Davut Dursun, *Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din*, İşaret Yayınları, İstanbul 1992, s. 111.

olarak Ebu Müslim'in hayatı) gibi Arap ve Fars kültürüyle ilgili diğer bazı öyküler de popülerlik kazanmıştı.⁶⁷ Tüm bu anlatılardaki hâkim tema, belirli kahramanlar ve maiyetlerinin darü'l-İslam'ı genişletmede ve /veya mühtediler kazanmada sundukları hizmetlerdir.⁶⁸ Uçlarda mevcut olan bu kültürel yapı Osmanlılar zamanında da popülerliğini korumuştur. Bundan dolayıdır ki, Osmanlı Beyliği'nin kuruluş döneminde gaza kültürü bütün canlılığıyla devam etmekteydi.

Belki de Osmanlı Beyliği'nde gaza ideolojisinin varlığını kabul etmemize yardımcı olan en iyi kanıt ise 1324 yılında yazılmış olan vakfiyedir. Osmanlı'nın kuruluşuna yakın bir dönemde düzenlenmiş olan vakfiye, Orhan Bey'den Fahrüddin, (dinin medar-ı iftihar) ve onun kısa süre önce ölen babası Osman Bey'den Şücaüddin, (dinin savunucusu) lakaplarıyla bahsetmiştir. Bu durum Osmanlıların Anadolu Müslüman toplumunun diğer unsurları ile uyumlu olarak İslamî terminolojiyi benimsediklerini şüphe götürmeyecek şekilde kanıtlar.

Yukarıda vardığımız sonuçları teyit etmesi açısından Orhan Bey döneminin canlı şahidi olan İbn Batuta'nın aktardıkları da son derece önemlidir. Bu bilgileri önemli kılan diğer bir husus ise onun Osmanlı tarihçisi olmamasıdır. İbn-i Batuta, Orhan Bey'den Allah için mücadele eden bir mücahit olarak söz etmektedir.

Bütün bu bilgiler ışığında Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunda dinin önemli bir etkisinin olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- AHMEDÎ, *Dasitan-ı Tevârih-i Mülük-i Âl-i Osman*, Yayına Hazırlayan: Nihad Sami Banarlı, Burhaneddin Matbaası, İstanbul 1939.
- ALDERSON, A. D. *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, Çeviren: Şefaettin Severcan, İz Yayıncılık, İstanbul 1998.
- ÂŞIKÎ, Derviş Ahmed, *Aşıkpaşazâde Tarihi*, Hazırlayan: Cemil Çiftçi, Mostar Yayınları, İstanbul 2008.
- BALİVET, Michel, *Bizans ve Osmanlı*, Çeviren: Nedim Demirtaş, Alkım Yayınevi, İstanbul 2009.
- CİDE, Ömer, *205/2 Numaralı Şanhurfa Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2007 (Basılmamış Yüksek Lisans tezi).

⁶⁷ Cemal Kafadar, *İki Cihan Aresinde*, Birleşik Yayınları, Ankara 2010, s. 139.

⁶⁸ İnalçık, *Osmanlılar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 52.

- DİVİTÇİOĞLU, Sencer, *Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşu*, Eren Yayınları, İstanbul 2008.
- DURUN, Davut, *Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din*, İşaret Yayınları, İstanbul 1992.
- FAROQHI, Suraiya, *Osmanlı tarihi Nasıl İncelenir*, Çeviren: Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011.
- AHMET Bey, Feridün, *Münşeât-ü Selatîn*, Konya Elyazma Eserler Kütüphanesi, Kayıt no: 14075.
- GIBBONS, Herbert Adams, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Çeviren: Ragıp Hulusi, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1998.
- GIESE, Friedrich, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu Meselesi*, Çeviren: Zehra Aksu Yılmaz, Söğüt'ten İstanbul'a Derleyen: Mehmet Öz, Oktay Özel, İmge Kitabevi, İstanbul 2005.
- İBN BATUTA, *İbn Batuta Seyahatnâmesi*, Çeviren: A.Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları.
- İBNÜ'L ESİR, *El-Kamil Fi't-Tarih*, Çeviren: Ahmet Ağırakça, Beşir Eryarsoy, Zülfikar Tüccar, Abdülkerim Özyayın, Yunus Apaydın, Abdullah Köşe, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2008.
- İNALCIK, Halil, *Osmanlılar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
-*Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-1*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011.
-*Kuruluş*, Hayykitap Yayınları, İstanbul 2010.
- JENNINGS, Ronald C., "*Gazi Tezi Üzerine Bazı düşünceler*", Söğüt'ten İstanbul, Derleyen: Oktay Özel-Mehmet Öz, İmge Kitabevi, Ankara 2005.
- KAFADAR, Cemal, *İki Cihan Aresinde*, Birleşik Yayınları, Ankara 2010.
- KÖPRÜLÜ, M.Fuad, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Akçağ Yayınları, Ankara 2009.
- LINDNER, Rudi Paul, "*İlk Dönem Osmanlı tarihinde İtici Güç ve Meşrutiyet*", Söğüt'ten İstanbul'a, Derleyen: Mehmet Öz, Oktay Özel, İmge Kitabevi, İstanbul 2005.
- NAGY, Gyula Kaldy, "*Osmanlı İmparatorluğu'nun İlk Yüzyıllarında Kutsal Savaş*", Söğüt'ten İstanbul'a, Çeviren: Pınar Emiralioğlu, Derleyen: Mehmet Öz, Oktay Özel, İmge Kitabevi, İstanbul 2005.
- NEŞRÎ, Mehmed, *Kitâb-ı Cihan-nüma*, Çeviren: F.Reşit Unat, M. A. Köymen, TTK Yayınları, Ankara 1995.
- ORTAYLI, İlber, "*Menkibe Efsaneler ve Gerçekler*", İmge Kitabevi, Ankara 2000.

- ORUÇ b. Âdil el-kazzâz kâtibü'l-Edrenevî, *Oruç Beğ Tarihi, Hazırlayan: Necdet Öztürk, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008.*
- PACHYMERES, Georges, *Bizans Gözüyle Türkler, Çeviren: İlcan Bihter Barlas, İlgî Kültür Sanat Yayınlar, İstanbul 2009.*
- POŞ, Abdullah, "*XIX. yüzyılın İkinci Yarısında Tarsus'ta Müslim-Gayrimüslim İlişkileri*", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bursa 2008.
- TİMUR, Taner, "*Kurucu Efsaneler ve Devlet*", Efsaneler ve Gerçekler, İmge Kitapevi, Ankara 2000.
- TOGAN, A. Zeki Velidî, *Oğuz Destanı Reşidüddin Oğuznâmesi*, Enderun Kitapevi, İstanbul 1982.
- WITTEK, Paul, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu, Çeviren: Fatmagül Berktaş, Pencere Yayınları, İstanbul 2000.*